

212046

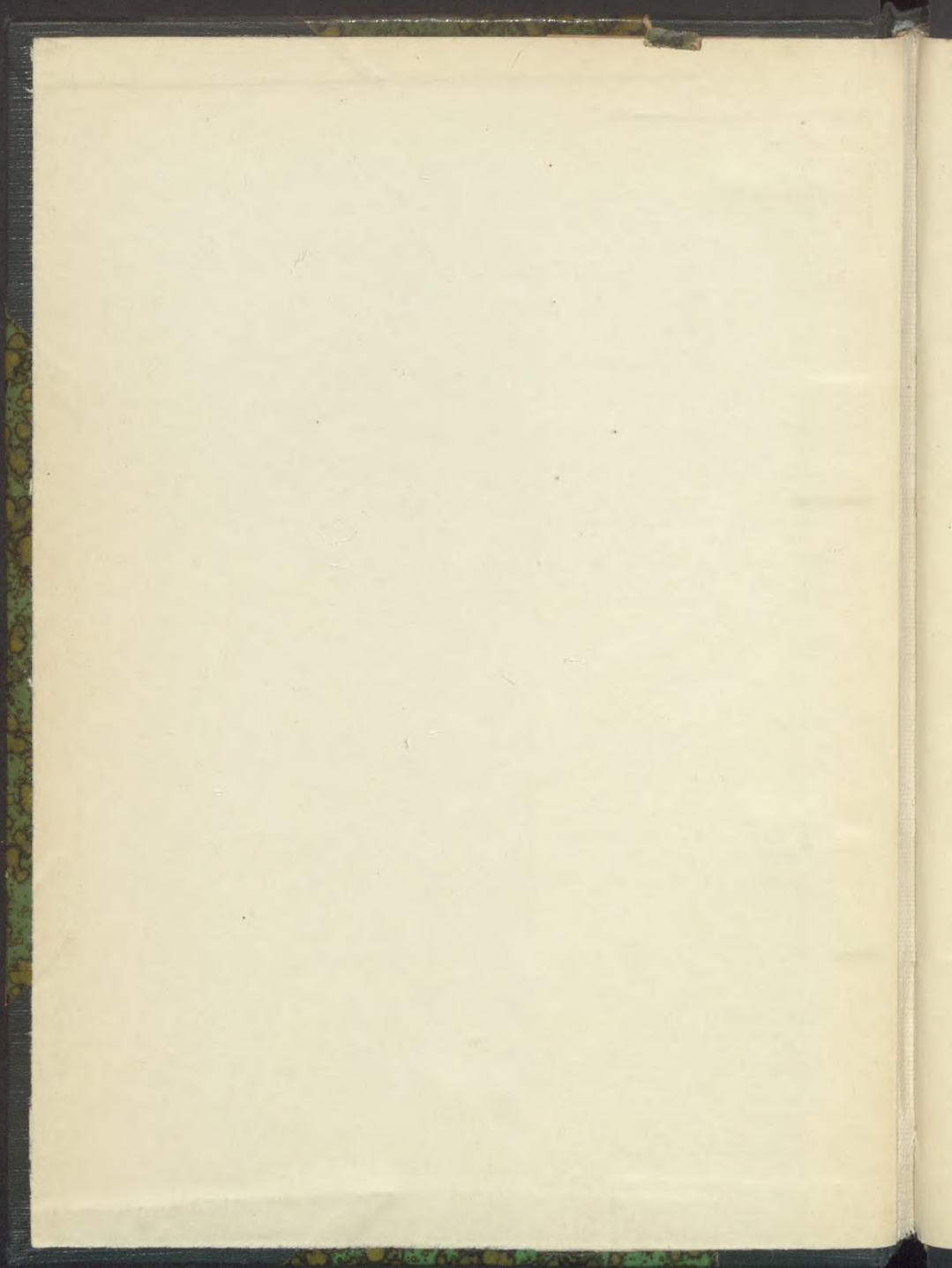
Pantheon

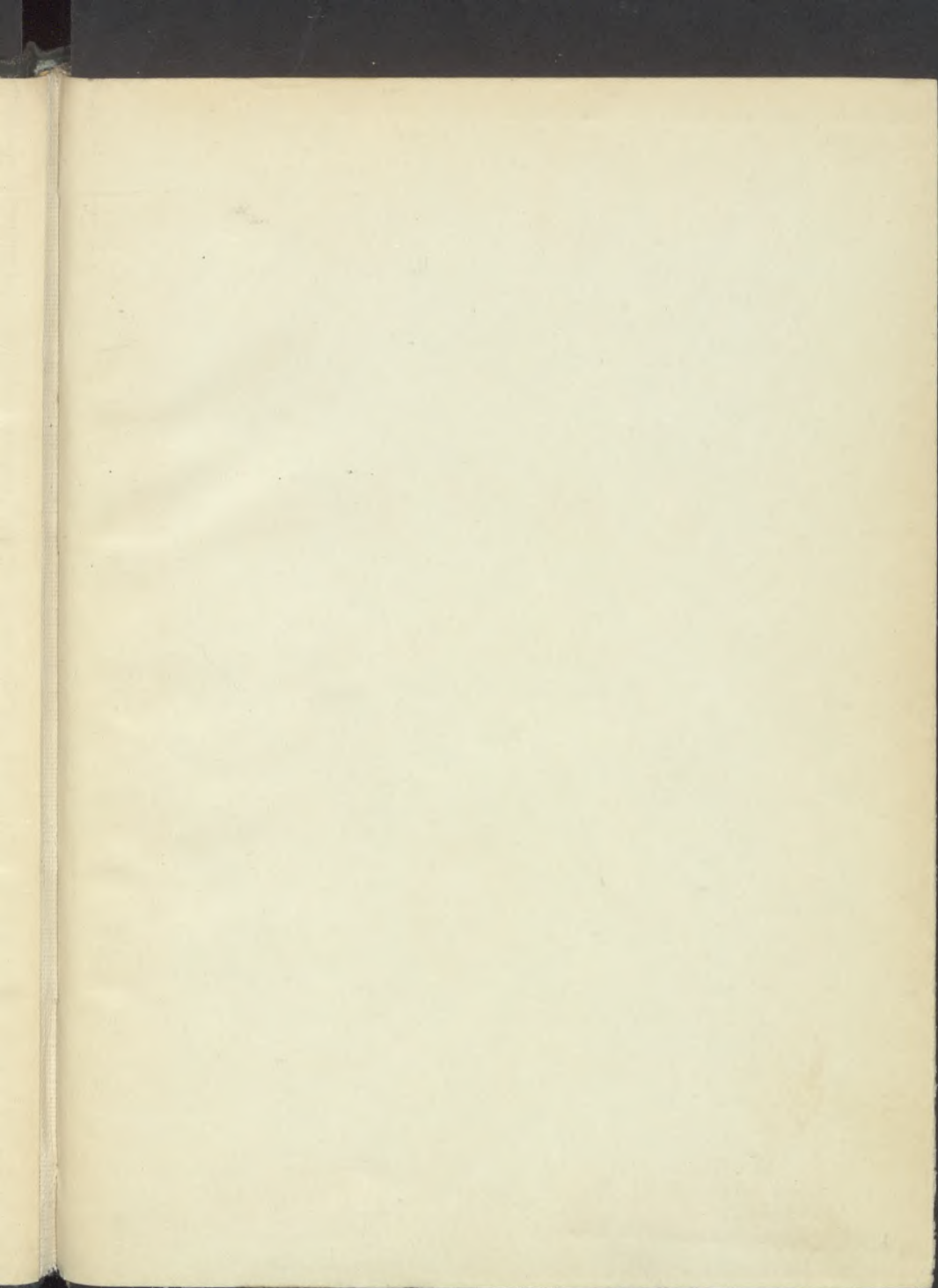
PAPP

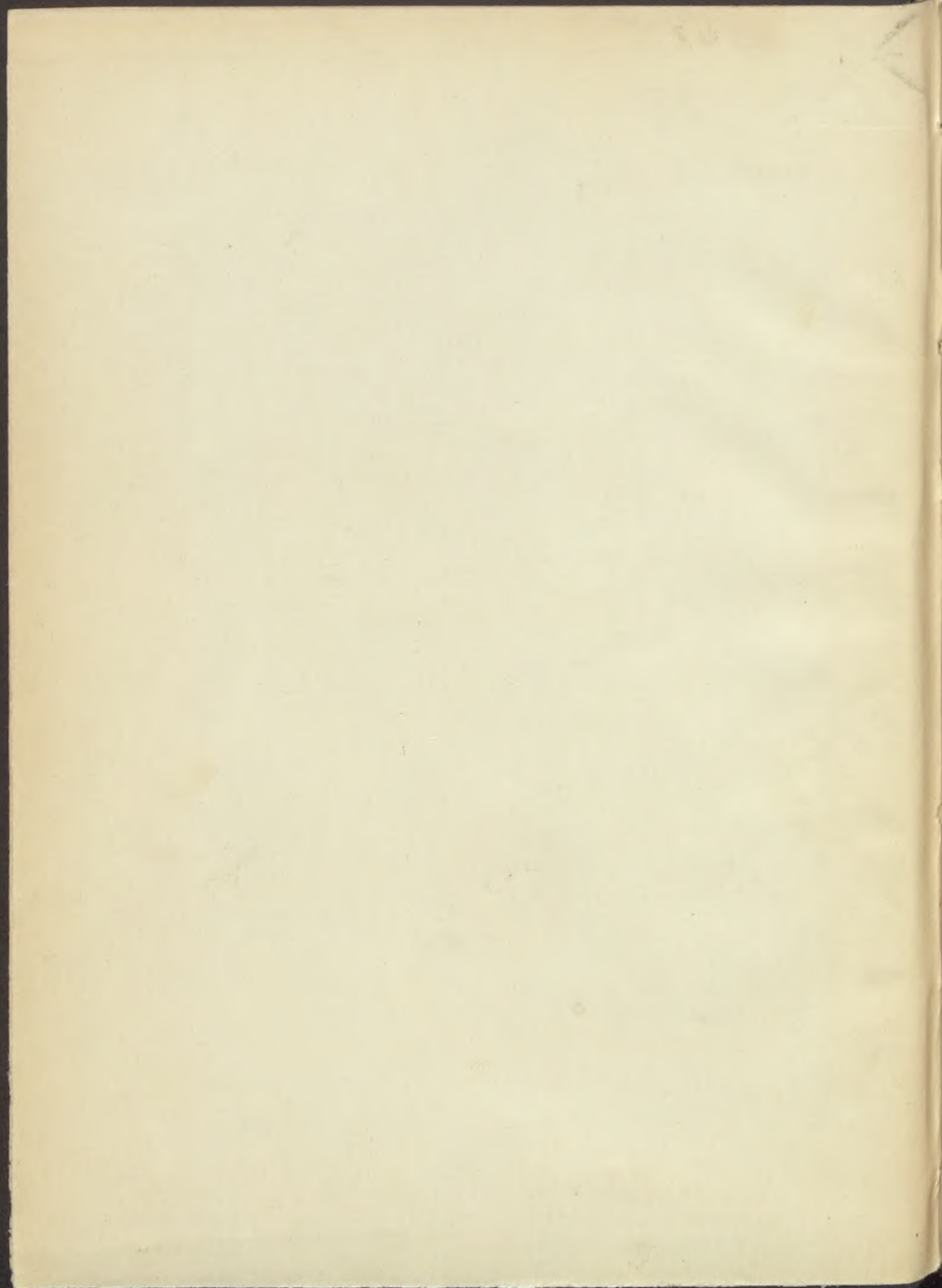
Haydn

N. M.

Mus. th.

~~5755~~

010725

Z E N E I P A N T H E O N

HAYDN

IRTA
PAPP VIKTOR

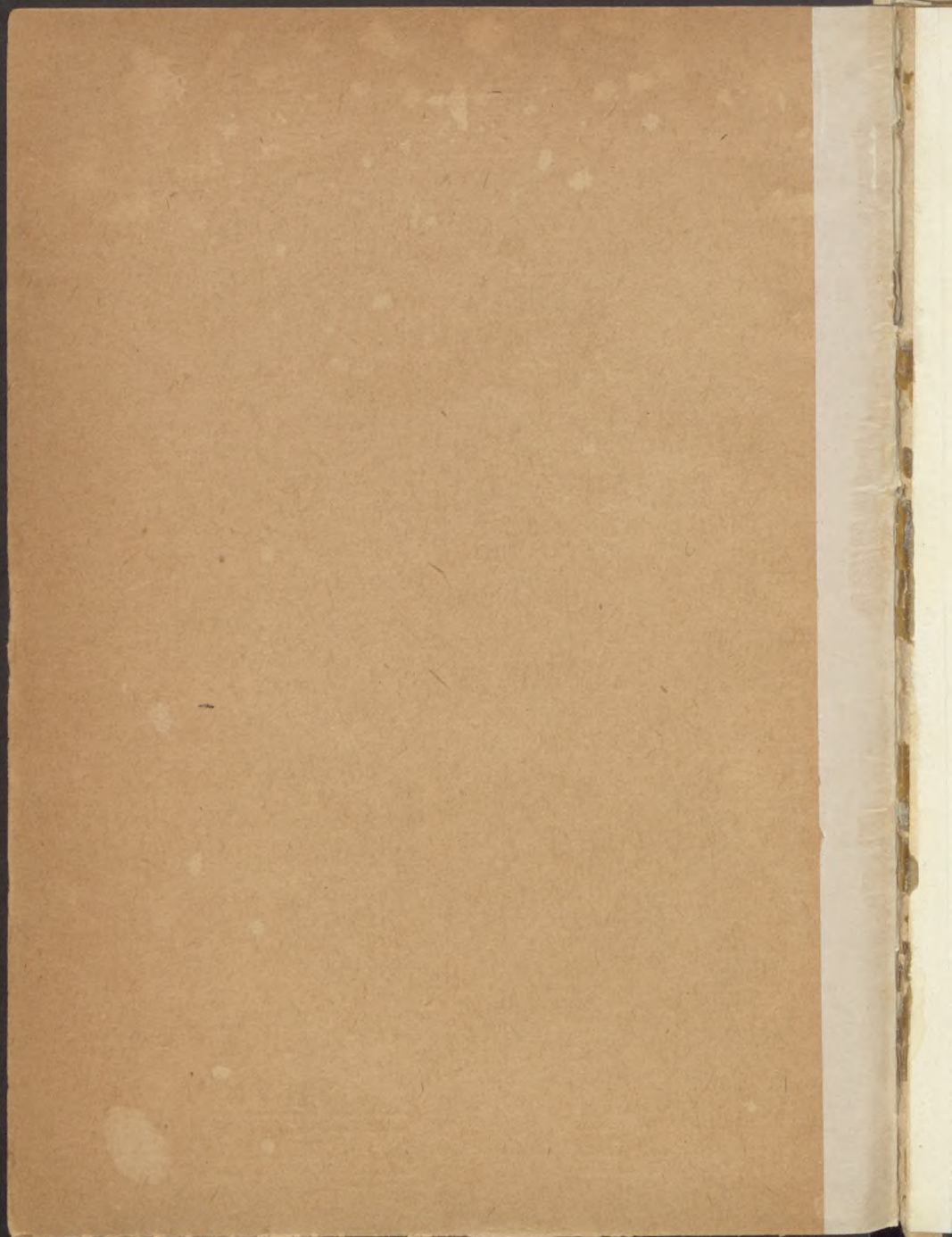

BUDAPEST 1921

A PANTHEON IRODALMI INTÉZET R.-T.
KIADÁSA

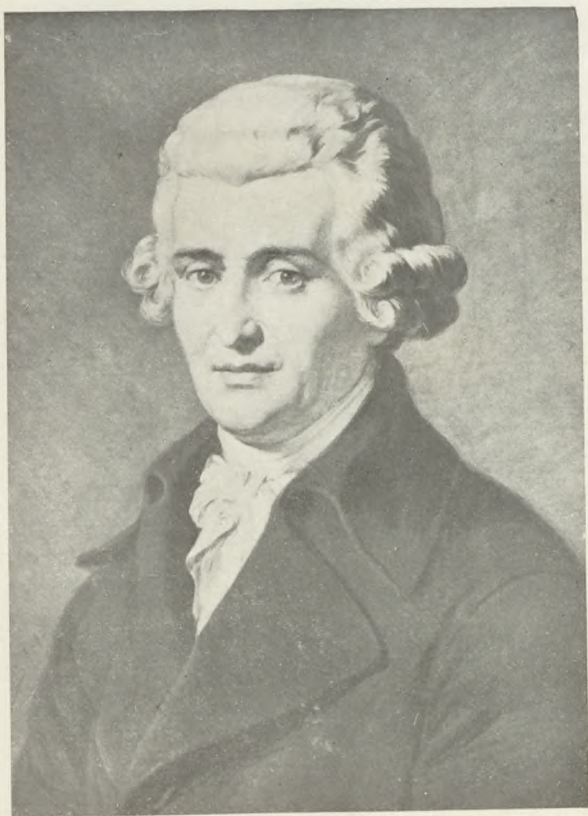
Kern Aurélnak -

marattal -

~~Pamphlet~~

~~Bp. 1922. febr. 13.~~

Joseph Haydn

ZENEI PANTHEON

HAYDN JÓZSEF
ÉLETE
ÉS MŰVEI

IRTA:
PAPP VIKTOR

BUDAPEST, 1922
PANTHEON IRODALMI INTÉZET R.-T.
KIADÁSA

MINDEN JÖG — A FORDÍTÁS
JOGA IS — FENTARTVA
COPYRIGHT BY PANTHEON
PUBLISHING CO., LD. IN
BUDAPEST 1922

040725

12. 470

Z. 36/1928

Globus, Budapest.

212046

HAYDN

Találóan nevezik a muzsika Dickensének.

Minden érdeme fölött tündöklék lelkének derüje. Komolyságban, mélységben, erőben túlszárnyalták, de kedélyességben, kedvességben, tréfálkozásban, humorban: senki. Itt találkozik Dickenssel s ebben a zene terén egyedülvaló.

Humor csak bölcs, jó lélekből fakad és a lelkek leggyógyítóbb írja. Erre az orvosságra pedig mindig szükség van, mert az életnek mindig volt és mindig lesz fájdalma. Századok jöhetnek és tűnhetnek, a haydni derűre emlékezni fog az emberiség.

Angyali tisztaságú muzsikuslélek.

Zenéje: kedves, szelíd, megnyugtató szavú beszéd.

Mozart rajongott érte. Azt mondta, hogy senki sem tud úgy enyelegni, annyira meghatni, olyan derűs nevetésre fakasztani, mint Haydn.

Az egyik zseni szava megpecsételte a másik értékét.

*

Haydn—Mozart—Beethoven: a zenei Szent-háromság. A zenetörténet klasszikus korának hőroszai. Haydnt az újabb zenetörténet szereti kisebbiteni. Érdemeit nyesegetik, eredményeit elveszik tőle, de ha kopnak is, elkopni nem fognak soha. Hogy neve szürkült, az nem is csoda. A legeslegnagyobbak árnyéka őt is befogja. Művei a zene mai követelményeitől messze állanak, Bach, Mozart és Beethoven ereje mellett neve szegett szárnyal esik, de ha ők a

zeneművészet egén állócsillagok, Haydn a legszebb fényű bolygó.

Haydn zenetörténeti helyének megkeresésekor a zenetörténészeknek egy elég gyakori felületességére bukkanunk. A zenei írók egy-egy mester nevére mindenféle olyan érdemet aggattak, amelyek őket — s főként kizárólag őket — nem illetik. Így például a mai zenei temperatúrát¹⁾ szeretik Bach nevéhez kötni; a szonátát, a kamarazenét és szimfóniát Haydn, Mozart és Beethovenéhez; a szimfóniai költeményt, a programzenét Berliozéhoz, Lisztéhez stb. Igaz, hogy a kamarazenének időrendben első nagy mestere Haydn, de nem a megteremtője. A szimfónia kiépített formája is nála tűnik fel először, de vajjon szülőjének tarthatjuk-e őt? Olyan hatalmas művészeti megnyilatkozások, mint a kamarazene, szonáta, szimfónia, szimfóniai költemény, programzene stb. nem támadhattak egy ember ötletéből és munkájából. Évszázadokon keresztül száz és száz muzsikusk működött azokban közre. A műfajok hosszú idők hangyamunkája után kapták mai formájukat. Igen, a közreműködő mesterek neveihez tapadnak különböző érdemek, de az újabbkori zenei elveket, vagy a legfontosabb zenei műformákat egyedül egy névhez kötni — tévedés. Egyetlen embernek ötletéből egyetlen hangszer, egyetlen zenei elv, egyetlen zenei műforma sem keletkezett. A zenei feltalálások minden érdemével ne akarjunk egy nevet díszíteni. Az oknyomozó kutatás sok olyan hitet cáfolt már meg, mely idők hosszú során át megdönthetetlen igazsággént szerepelt s hebizonyította, hogy a zeneművészetben is van kapcsolódó, folyamatos fejlődés. Akadnak aztán kiugró, nagy nevek, akik talán több érdemre nézhetnek vissza egyedül, mint az előző századok halvány munkásainak százai.

Csak akkor tudunk igazságosak lenni Haydnnal szemben is, ha a fokozatos fejlődés menetéről szemünket le nem vesszük. Itt mindjárt a zeneörténetben *mannheimi iskola* gyűjlőnéven ismert muzsikusokról kell említést tennünk. Ez az iskola arról is nevezetes, hogy Haydn előtt már sok mindent megcsinált, amit később Haydnnak tulajdonítottak. A mannheimi szerzők írtak szonátákat, szimfóniákat, versenyműveket, kvartetteket, triókat, egyéb kamarazenét, színpadi és egyházi műveket. A 18. század közepe táján Mannheimban működtek s hogy milyen magas zenekultúrában éltek, legjobban mutatja, hogy ők használták először az igazi *crescendo*-t és *diminuendo*-t²), ami lelke a zenének. A mannheimiak élén *Stamitz János* és *Richter Ferenc Xavér* haladt. A hangszeres stílus megteremtése inkább *Stamitz* (1717—1757) nevéhez fűződik, mint a Haydnéhoz. Párisban nagy sikerrel mutatták be olyan szimfóniáját, melyben már üstdobok, trombiták és kürtök szerepeltek. Lényegesen működött közre a szonáta mai alakjának kikovácsolásában. Jelentős nevét minden muzsikusként ismernie kell. Hogy mégsem mérhető össze a klasszikusokkal, annak nem eléggé költői lelke az oka. Ő már eljutott elődei nyomán a négytétéles szonáta-hoz, ő már szabályos szonátaformában kamarazenél, frázisait, témáit motívumokra³) bontja, úgy dolgozik, mint akár Haydn, de gondolatainak nincs költői tartalma, szabályos zenélésében nincs poétai szív. Zenei eredményeibe, formáiba Haydn öntött szárnyaló lelket.

ÉLETRAJZA

Haydn József 1732 március 31-én született a Lajta melletti Rohrauban, Alsó-Ausztriában, nem messze a magyar határtól. Jelentéktelen falu szegényes parasztházában ringott bölcsője. Atyját Mátyásnak hívták. Bognár volt. Szegénységben éltek. Tizenkét gyermeke közül hat maradt életben, kik között József volt a legidősebb. A kis gyermek nem mutatott nagyobb zenei hajlandóságot, de friss, kedves, üde hangján szépen énekelgetett s hamar megtanulta azokat a dalokat, melyeket atyjától hallott, mikor az öreg hárfázva nótázgatott. Dalos háznak nevezték a szomszédok a bognárék kis hajlékát, mert gyakran csendült ki belőle szép, meleg ének. A szülők dalait, két darab fával hegedűt utánozva, eleven rhitmussal s kifogástalan taktusérzéssel szokta volt kísérgetni az alig öt éves kis fiú. A derék bognármester jókat kacagott a gyermek művészkedésén, míg Frankh nagybácsi a zeneérfő figyelmével vizsgálgatta a fiúcskát. A nagybácsi rektor volt Hainburgban, a szomszédos városkában s mikor észrevette, hogy a kis Józsinak milyen szép énehangocskája van és a hangok iránt milyen emlékezőtehetsége, kérte a szülőket, hogy adják hozzá a fiút, mert muzsikust akar belőle nevelni.

A gyermek nyolc éves koráig Hainburgban a nagybácsitól tanulta az éneket és a hangszereket. Minthogy oktatója a zenét egyszerűen kenyérkeresetnek tekintette, főként arra terjedt ki figyelme, hogy kis növendéke minél több hangszert tanuljon meg. Ezért nemcsak énekre, orgonára, zongorára tanította, hanem arra is, hogy kell ütni a dobot s kezelni a többi hangszert. A kis Haydn rövidesen a legelső lett a hainburgi gyermekénekkarban, sőt híre is terjedt rendkívüli zenei képességeinek. „A jószágos

Isten, — írja Haydn — akinek kegyes jótéteményeit élvezhettem, különösen a zenében olyan nagy jártasságot és könnyedséget ajándékozott nekem, hogy már hat esztendősen egész ügyesen énekeltem végig néhány misét a kórusban és már zongorán és hegedűn is tudtam játszani“.

Egy alkalommal a bécsi Szent István-templom karmestere, Reutter György császári udvari zeneszerző Hainburgban járt, ahol feltűnt neki a kis Haydn kiváló zenei jártassága, éneke s magával vitte őt a Szent István-énekiskolába. Szülei ezt nagy szerencsének tartották, annál is inkább, mert Reutter kijelentette, hogy ezután ő fog gondoskodni fiók jövőjéről.

A bécsi Szent István-énekiskola zenei kaszánya volt. A növendékek lakást és ellátást kaptak benne s a különböző hangszertanulás mellett közre kellett működniök a zenés miséken, templomi körmenetekben stb. A bognárék fiának életében mindez nagy esemény volt, a bécsi pompa és ragyogás valósággal elkápráztatta a kis parasztfiút. Sokszor kellett enekelniök a Szent István növendékeinek Mária Terézia előtt is és születésnapok, névnapok, vagy ünnepek s lakomák alkalmával a legelőkelőbb házaknál. Az énekiskolában zeneszerzésre nem tanították. Ebben úgyszólván sajátmaga volt sajátmagának mestere. Lelkesedve írja, hogy gyermekkorában Bécsben mennyi sok jó és szép zenét hallott. A zeneszerzéshez ezeknek lelkét leste el s belőlük merített ihletet nyugtalan, tudnivágyó, alkotó szelleme.

Az intézetben nem volt jó dolga. Szigorúan bántak vele, úgyhogy sokszor érezte sorsának árvaságát. A koszt rossz volt. A fiúk csak akkor jutottak jó ételhez, ha énekkaruk a városban valamelyik magánháznál szerepelt.

A rendszertetet és szorgalmat korán belenevelték, de azért Haydn sohasem volt szelíd gyermek.

Kedély és elevenség csapongott benne. Sok csinyjét és durva tréfáját szenvedték el a kötekedő suhancnak. Büntetést is eleget kapott ilyenekért.

Egy alkalommal, mikor Mária Terézia Schönbrunnba érkezett, az iskola énekkara résztvett az ünnepi misén. Ilyenkor a királynő meg szokta volt vendégelni a fiúkat. A schönbrunni kastélyt éppen tatarozták, de az építőanyagokat, állványfákat még nem távolították el. Az énekkar éktelen zshivajjal esett neki az állványoknak s olyan hangos játékba fogott, hogy a királynő nem tűrhette. Leüzent, hagyják abba a hancúrozást. Hiába, a fiúk elevenségének még ő sem tudott parancsolni. Erre Reuttert hívatta s meghagyta neki, hogy azonnal csináljon rendet és megjelölje az ablakon át, hogy a fő imponzor

— Az a nagyfejű, szőke fiu . . .

Haydn volt. Jó verést kapott Reuttertől. Mikor később, meglelt férfikorában, a királynő Esterházán a hercegi kastély vendége volt s Haydnal is kedélyesen elbeszélgetett, a mester tréfásan említette, hogy ő már egyszer kitüntetést is kapott a királynőtől a schönbrunni kerti csintalanságokért: — botot.

Ilyen féktelenkedés volt egyik oka annak is, hogy tizennyolc éves korában kicsapták az énekiskolából. Egyik társának copfját ollóval levágta. Főbb oka azonban ennek mégis az volt, hogy könnyed, kellemes szoprán hangja koránál fogva is változni kezdett, megromlott s nem használhatták őt az énekkarban. (Helyette a szoprán szólókat Mihály nevű öccse énekelte. Ez a Haydn Mihály később a nagyváradai püspöknek öt évig karmestere volt.)

Novemberi hideg, esős, ködös estén hagyta el az intézetet. Egy szál vékony ruhában. Éhesen és dideregve bolyongott az utcákon, mígnem elfáradt s egy padon elaludt. Reggel félig összefagyva találta meg egyik ismerőse, Spangler, a Mihály-templom énekese. A szegény muzsikusz segített rajta. Magával

vitte s nyomorult padlásszobájában szűkös ebédjét megosztotta vele. A Spangler-család fekvőhelyet is adott az árva muzsikusnak. Itt töltötte a telet, mely a legszomorúbb, legnyomorúságosabb volt egész életében. Füstös korcsmákban, züllött tánctermekekben, borozókban kellett muzsikálnia, hogy valami kis keresetre tegyen szert. Pár forintért lakodalmakon, névnapokon, temetéseken énekel. Egész éjjeleket végigzongorázik, áthegegyül egy kis harapnivalóért. Nappal alszik s mikor jön a mulatozók estje, kezdi hangszerével a robotot. Léha, silány, korcsmaizú dalokat, polkákat, keringőket játszik a választékos izlésű kóták költője. Mikor hajnalodik, ernyedti idegekkel hazakerül, — elszunnyad, ha tud, a Spangler-gyermekek lármájától és mindennap temet egy álmot, egy eszmét, melyet a kenyér keserve rágott ki zseniális agyából. Sok szánandó nyomorúság van a világon, de semmi sem elszomorítóbb, mint egy zseninek kenyér utáni hajszája. Szívettpő visszagondolni is Haydnnak erre a telére!

De jött a tavasz, mikor a nagy zenés, templomi ünnepségekre a stájer Máriacellbe ment. Énekesnek ajánlkozott, de a karmester elkergette a csavargó kulsejű útjut. Mégsem tért le tervedől. A búcsusók közé vegyülve, az énekesekhez furakodott s az első szólista kezéből kikapta a kótát és ő énekelte tovább — gyönyörűen — azt az áriát, melynek hangjegyeit sohasem látta. A karmester elámult, mindjárt meghívta ebédre s napokig vendégelte. Gazdag ajándékot is kapott, mellyel boldogan ment vissza Bécsbe.

Egy jótékony ismerősétől ekkoriban százötven forintot kapott kölcsön, mellyel első dolga volt lakást bérelni. Szegényes padlásszoba volt, kályha nélkül, eső, hó, szél vígan járta, de dús kincse: egy ócska zongora. Mellette minden szenvedéséről megfeledkezett. Szorgalmasan nekilátott ismét a tanulásnak. Vezetés nélkül, mint autodidakta szerzi zenei ismereteit. Belemérül Bach fiának, Fülöp Emánuel-

nek zongoraszonátáiba s kora szerzőinek keze-
ügyébe eső munkáiba. Tanítványokat is vállal s
egymásután írja zeneműveit, melyek közül nem egy
hódító útjában átjutott a legmagasabb körök küszö-
bén is.

Akkoriban még nem volt Bécsben zeneműki-
adó. Könyvárusok, könyvkötők, sokszorosítók, réz-
metszők foglalkoztak kótakiadással. Nehézkes volt
így a terjesztés, Haydn szerzeményeit mégis kezd-
ték megismerni.

És a véletlen mindig fontos az ember életében.
Akivel történik, nem is tudja annyira, mint
az, aki évtizedek múltán elgondolkozik rajta.
Ugyanabban a házban lakott Metastasio, az opera-
szövegíró és császári udvari költő, ahol Haydn. Fel-
tűnt neki a fiatal muzsikuszorgalma és nyomora,
igyekezett rajta segíteni. Egy leánytanítványt szer-
zett neki, kinek oktatása fejében Haydn ingyen ét-
kezhetett. Sőt bemutatta Porporának⁴⁾, az opera-
szerzőnek és énektanárnak, kinek énekóráin a leg-
előkelőbb körökből való tanítványokat Haydn ki-
sérte zongorán. Porpora nem valami jól bánt vele,
de tanítgatta és Haydn, mint zeneszerző, értékes
útbaigazításokat kapott tőle. Porpora mellett be-
folyásos személyiségek érdeklődését keltette fel. Egy
estélyen, ahol zongorakísérő volt, megismerkedett
Gluckkal, Dittersdorffal és más zenei előkelőséggel.

Ezidőtájt megbízásból *Az új sánta ördög* címen
egy víg daljáték szövegéhez zenét írt, melyért
huszonöt aranyat kapott. Sikere volt, de két előadás
után a cenzura a szöveg sértő tartalma miatt a dara-
bot betiltotta.

A huszonöt arannyal Haydn végtelen gazdag-
nak érezte magát, de ennél sokkal többet jelentett,
hogy operája révén egyszerre neve lett. Dolgozatai,
főként zongoraszonátái, elterjedtek. Tanításért
óránként két forint helyett már ötöt kapott. Ekkor
(1755-ben) írta meg báró Fürnberg megrendelésére

zenetörténeti nevezetességű, kedves, duzzadó erőtlő csillogó első kvartettjét (*B-dur*).

Nemsokára karmesteri állást kapott. Egy évig gróf Morzin házizenekarát vezette Lukavechen, Pilsen mellett. Itt nyugodtan, anyagi gondok nélkül dolgozhatott, úgyhogy egy év alatt tizennyolc zeneművel gazdagította a zeneirodalmat. Első szimfóniáját (*D-dur*) is ekkor (1759-ben) írta.

Lukaveci karmesterkedése alatt nősült meg. Egy Keller nevű bécsi borbélynak leányát vette el, akivel gyermektelenül negyven boldogtalan évet élt le. Ennél az életrajzi adatnál csodálkozhatunk Haydnon. A nagy muzsikosokban általában sok a jellemhiba, de Haydn házassága ezek között is megmagyarázhatatlanul kirívó. Nem is azt a leányt vette el, akit akart, mert a borbély fiatalabb, csinos leánya, az ő első menyasszonya, hirtelen apáca lett. De Haydn annyira lekötölezettje volt a borbélynak, hogy habozás nélkül kérte meg a másikat, nála jóval idősebb nővért, aki „rendkívül pazarló, házsártos, bigott és korlátolt nő volt.” A legrútabb jelenetek voltak napirenden közöttük. Haydn a feleségét „bestia infernale”-nak említi leveleiben.

— Neki mindegy volt, hogy férje suszter-e, vagy művész — írja lesújtottan. Hihetetlenül kínozták a szelíd, csendben szenvedő Haydnt. Még a kótáit sem respektálta, — feltűzelgette. És a férj békésen, szólanul tűrt.

Haydn első gazdája, gróf Morzin, hamar tönkrement s házizenekarát szélnek eresztette. Így hát ő is kikopott a karmesterségből, de ekkor már vetelkedtek érte a főurak s Esterházy Pál Antal herceg sietett, hogy ő szerződtesse az akkor már híres, fiatal mestert.

1761-től harminc esztendőn át élt Haydn Magyarországon, először Kismartonban, később Esterházában. Öt évig második karmester volt s azután első dirigens. Az Esterházyaknak jóhírű zenekaruk

volt, mely tizenhat, később Miklós József herceg alait, huszonnégy és harminc tagból állott, az énekeseket nem számítva. Haydn karmesteri működésébe mély belepillantást enged az a szerződés, melyet a herceg kötött vele. Állása szerint az udvari hivatalnok és a szolga közötti rangban volt. Szerződése előírta, hogy mindig tiszta ruhában jelenjen meg az udvar előtt és a zenészek ilyen öltözködéseért is ő volt felelős. Viselkedését is előírták, például a zenekari tagokkal nem volt szabad közösen étkeznie, hogy előtük ezzel is nagyobb legyen a tekintélye. Olyan zeneműveket kellett komponálnia, amelyeket a herceg rendelt. Ezeket a zenedarabokat csak egy példányban volt szabad leírni a herceg számára és mással senkiivel sem lehetett közölni. A herceg engedelme nélkül idegentől komponálásra rendelést el nem fogadhatott. Mindennap meg kellett jelennie a herceg előszobájában. Bejelentették s addig ott várt, míg a hercegtől az aznapi rendelkezést meg nem kapta. A parancsot közölte a muzsikussal s annak teljesítéseért ő felelt. Az énekesek és énekesnők betanítása is kötelessége volt stb.

Haydn Kismartonban jól érezte magát. Házát is vásárolt, mely ugyan kétszer leégett, de a herceg felépíttette. Nagyon élvezte a természet gyönyörűségeit, bebarangolta az Esterházy-féle birtokokat, télen pedig Bécsbe ment szabadságra.

A magyar levegő nagyon kis nyomot hagyott művein, ami három évtizedes ittlakás után csodálatos. Nem szerette a magyarokat. Tipikusan bécsi és osztrák volt. Csokonainak és Verseghynek egy költeményét megzenésítette ugyan, de elképzelhető az a dal, melynek magyar szavait a szerző nem értette. Meg szokták állapítani, hogy Haydn műveiben sok a magyaros vonatkozás, hogy kamarazenéjében és szimfóniáiban több helyen magyaros érzékéről tesz bizonyosságot, de valójában ez csak nemzeti hiúságunkban való tetszelgés. Behatóbb vizsgálat után

énpen azon kell csodálkoznunk, hogy szüzi zenénk mindenre pompás anyagát annyira nem tudta megérezni a lelke. Itt működéséből magyar szempontból semmi komoly értéket sem kaptunk. Pedig sokat köszönhetett a magyar hercegi családnak.

Haydn gazdája jólelkű főúr volt. 961 frt. 45 krajcárt adott neki évi fizetésül, ezenkívül természetbeni járandóságokat, többször nagyértékű ajándékokat s rokonait jó állásokba juttatta. Mikor pedig Miklós herceg meghalt, végrendeletileg évi 1000 forintot rendelt számára nyugdíj gyanánt, sőt amikor Antal herceg a zenekart egyidőre feloszlatta, ehhez a nyugdíjhoz még 400 forintot adott évente a magáéból. Az Esterházyak megbecsülték Haydnt s maguk körül olyan zenei életet teremtettek, melyre az ebben a tekintetben sokkal előrehaladottabb külföld is irigykedve nézhetett. Ebben az időben általában a magyar főurak kifogyhatatlan áldozatokat hoztak a zenéért. Egy Haydnt, egy Beethovént, egy Schubertet tudtak magukhoz láncolni. Bécsben Mozartért a magyar mágnások rajongtak legjobban.

Esterházy nemcsak jólelkű ember, hanem képzett zenész is volt, több hangszeren játszott. Ha Mária Terézia, vagy más magas személyiség tűntette ki látogatásával a herceget, akkor Haydn rendszeren valami új operával, vagy szimfóniával kedveskedett. A hercegi marionettszínpad és az olasz operatársulat számára több kis operát írt, melyeket olyan pompás előadásban hoztak színre, hogy maga Mária Terézia mondta, hogy ha jó operát akar hallani, Esterházára megy.

„Mind Királyunk, mind Nemzetünk ditsősége kívánta, hogy Ester-Háza magát tsudává tegye“ — írja Bessenyei György.

Nap-nap után fényes zenei ünnepségeket rendeztek a gyönyörű kastélyban. Haydn pedig ötletekben kifogyhatatlan volt. Nagyszámú szerzeményének több mint a felét ilyen alkalomra írta. „Császá-

rokkal, királyokkal és sok nagyúrral volt dolgom az Esterházyaknál — írja önéletrajzában — s nem egyszer hallottam tőlük hízelgő kijelentéseket, dicséreteket.“

A híres testőr-költő, Bessenyei György, mint szem- és fültanu, az *Esterházi vígasságok*-ban így festi le Haydn zenekarának pompás játékát:

Ebédjek elmulik, muzsikát kezdenek,
Az aranyos szobák játékkal eltelnék.
Zúdul a hang hamar s lármáját indítja,
De magát hirtelen ismét csillapítja.
Vidámit covszerre, majd megint elaltat.
Hol felriadást tesz, hol tsendesen nyugtat,
Mintha szárnyot fűzne a szív érzéséből,
S repülni akarna az ember melvéből.
Ügv van a muzsika felzendült hangjával.
Nem tudja, mit tegyen, nyűglődván magával.
Vergődik tűzében s mindig fohászkodik.
Most csendesesen örül, majd ismét bánkodik.

Az operaelőadást így írja le a „gárda-hadnagy“:

A mulató sereg bemegyén egy helybe,
Hol letelepedik tsendesen egy rendbe.
Éneklés hallatszik az Játék-Piatzon.
Beszélni kezd a szív a nyitott ajakon,
Az égő erdőkben édes szavuk hallik,
Érzésében a szív bádjad s szunnyadozik.
A kis Vénusoknak mosolygós szemük lett,
Melyekbe Cupido ezer nyilakat tett,
Kik a nagy láng között, mint Istenasszonyok,
Büszke pompájikkal úgy mutatták magok.
Néha panaszosan nyújtották énekek,
Kis zokogásokkal magyarázván szívek,
Az édes fájdalom keserge szemeken,
Fél — jaj, fél — vigaszág tévelygett nyelveken,
Titkos tüzeikben szemök nedvesedett,
Hova a kívánság lopva elegyedett.
Énekek tsendesesen bádjadással húzták,
Melyekkel a szívek kötözték, oldozták.

Majd folytatja :

Itt ezek elvégzik kötelességeket
 S Vénushoz felviszik asszonyi Neméket.
 A néző seregek ekkor megmozdulnak
 S a Játék-Piaztzon tántrolni indulnak.
 Éneklések helyett áll-ortzás bál támadt,
 Melly az erdő között e szép helyen vigadt.

Ilyen zenei élet folyt tavasztól őszig az esterházi gyönyörű, nyári palotában. Sok dolga volt Haydnnak, mert nemcsak a próbákat és előadásokat vezette, hanem egyenként is oktatta a zenészeket.

Zenészei nagyon szerették a mestert, aki minden dolgukban kezükre járt. Apja volt a zenekar-nak, úgy is nevezték *Haydn papa*, ő pedig *kedves gyermekeim*-nek szólította muzsikusait. Ha valami bajuk volt, csak Haydn papához fordultak. Családi-as meghittségben élt zenekarával. Kedves humora derűssé varázsolta a próbákat. Nagyszerű érzéke volt a komikum iránt s ez nemcsak viselkedéséből, tréfáiból, beszédéből tűnt ki, hanem műveiből is. Ragyogó kedély sugározta őt körül s árad kótáiból. A sok példa közül a *Búcsuszimfóniá*-t említjük. Egyik esztendőben Esterházy Miklós herceg nyári palotájában való szokásos időzését, a zenekari tagok nagy keservére, hosszabb időre akarta nyújtani. Úgy tervezte a herceg, hogy késő őszig Esterházán marad s természetesen a zenekar is. Tanakodtak a muzsikusok, hogy lehetne ezen segíteni. Haydn papához mentek, hogy csináljon valamit, mert ők szeretnének hazamenni.

Haydnnak kitűnő ötlete támadt. Olyan szimfóniát (*Búcsuszimfónia*) komponált, mely teljes zenekarral indul és szóló hegedűvel végződik. A legközelebbi zeneestén adták elő ezt a szimfóniát. Gyönyörködik az előkelő társaság a pompás műben, mikor észreveszi a herceg, hogy a *finale* közepén a második kürtös s az első oboista összehajtja kó-

táját, eloltja lámpáját, hóna alá veszi hangszerét s kimegy a zenekarból. Erre elhallgat a fagotista s távozik. Néhány ütem után követi őt az első kürtös és a második oboista. Erre elhallgat a fagotista s távozik. Néhány ütem után követi őt az első kürtös és a második oboista. Mindenki viszi magával hangszerét és eloltja kóta állványán a lámpát. Mind sötétebb és üresebb lesz a zenekar. Már csak két pult mellett ülnek. Végre Tomasini, a herceg nagyon kedvelt első hegedűse is távozik. A herceg egy pillanatig kellemetlenül érezte magát, de csakhamar álláta a komoly alapu tréfát s így szólt Haydnhoz:

— Megértettem az ön célzását, a muzsikuskok vágynak haza, nos jó, holnap reggel mindnyájan utazunk.

Hazáját nagyobb útra csak kétszer hagyta el Haydn. Mindkét útja Londonba vitte. Egyhangúnak mondható életében ez nevezetes esemény volt. A művészeti utazásoknak abban az időben nagy jelentőséget tulajdonítottak. Idegen, ismeretlen kultúrával állottak szemben a mesterek s ha azokat meghódították, hírnévben, tekintélyben és anyagilag erősödve tértek meg hazájukba. Az idegenben talált kulturális értékek szellemét magukkal hozva, szélesebb látókörrel dolgozhattak. Händel, Mozart, Haydn stb. sokat köszönhetett utazásainak.

Haydnt már Kismartonban kísértették utazási ajánlatokkal, de nem akarta elhagyni hercegének szolgálatát. Mikor azonban „jó ura” meghalt és egy ügyes impresszárió, Salomon⁵⁾ hegedűművész, komoly anyagi jövedelemmel kecsegtette, engedett és vállalta a londoni utat. Nevét Londonban utazása előtt már jó negyedszázaddal ismerték, 1772-től kezdve csaknem százötven műve jelent meg angol kiadásban. A bécsi angol követ buzgón fáradozott Haydn népszerűsítésén. Így a talaj kedvező volt s mikor Salomonnal megegyeztek, hogy az angol főváros-

ban 12 hangverseny vezényleseért és 6 új szimfónia bemutatásáért 300 fontot, a kiadási jogért 200 fontot és jutalomjátékért 200 fontot kap, 1790 december 15-én elindult Bécsből.

Haydn ekkor már csaknem hatvan éves volt, miért is barátai óvták a nehéz úttól, de a mestert az anyagi haszon mellett egy kissé a hírnévszerzés is sarkalta. Mozart is féltette őt, de nem tudta lebeszélni. Az elutazás napján Mozart Haydnál ebédelt s kikísérve őt a kocsigig, meghatódva búcsúzott el a mestertől.

— Valószínűleg az utolsó Istenhozzádot mondjuk egymásnak — rázta meg az öreg kezét. Valahogyan érezte, hogy mire Haydn visszatér, őt már hiába keresi. Így is történt.

München, Bonn, Brüsszel és Calais-n át érte el Londont, ahova december 31-én érkezett meg. Londonban átutaztakor egyik miséjének előadásával lepték meg. Londonban Bland zeneműkiadásnál szállt meg, de nemsokára átköltözött a Salomon házába, melyben egy olasz szakácsnál bérelt drága lakást. Már megérkeztekor figyelemmel fogadta London a mestert. A hivatalos zenevilág és a legjobb társaság vette körül. A lapok naponta írtak róla, keresték tetszését, de mégsem érezte jól magát, mert a nagyvárosi társasélet zűrzavara az esterházi csendhez szokott mestert állandóan nyugtalanította. Aztán dolgoznia is nagyon sokat kellett, mert a szerződése igen terhes volt. A bőtermelő, munkás Haydn ezt írta egyik barátjának:

— Egy évben sem dolgoztam annyit, mint Londonban.

Első nyilvános koncertje az angol fővárosban 1791 január 12-én volt, melyen Cramer^o) vezetése alatt az ő műveit adták elő. A hangverseny eredménye: hatalmas siker. Hat nap múlva a királyné születésnapjának ünnepléseül díszhangversenyt tartottak az udvarnál, melyre meghívták Haydnt is.

Mikor a mester a terembe lépett, a walesi herceg meghajolva fogadta őt. Ezzel minden ajtó megnyílt számára.

A Salomon-féle koncertek közül az elsőt március 11-én tartották meg. Salomon vezényelt s Haydn ült a zongoránál. Ekkor került először előadásra a később második londoni (vagy Salomon) szimfóniának nevezett, népszerű *D-dur-szimfónia*. Óriási sikere volt, az *adagio*-t meg kellett ismételni, ami akkoriban rendkívül szokatlan volt. Ettől kezdve Haydn a közönség kinevezett kedvencévé vált. Egymásután zsúfolt házak mellett tartották meg a Salomon-koncerteket s a szezon végén már az új év hangversenyeit hirdette Salomon.

Eközben kapta meg Haydn Esterházy levelét, hogy menjen haza, mert egy diszopera írását óhajtaná rábízni. A dicsősége teljében úszó mestert megzavarta a levél, de mert londoni szerződését nem bonthatta fel, maradt. Mikor később hazakerülve, a hercegtől emiatt elnézést kért, csak ennyi szidást kapott:

— Haydn, maga nekem negyvenezer forintot takaríthatott volna meg.

A mester dicsőségét a londoni úgynevezett „professzionisták” meg akarták tépdesni, de sikertelenül. Boszankodtak, hogy mennyi pénzt hódít el tőlük ez az idegen s úgyv gondolták, hogy ellenfelet állítanak neki. Erre Pleyelt⁷⁾, Haydn tanítványát szemelték ki. Össze akarták őket vesztíteni, de nem lehetett. Az öreg kellemes, szerény és mégis fölényes modorán minden ármány megtört. Haydn minden koncertjükre elment, Pleyelnek a leglelkesebben tapsolt s olyan meghitt viszonyban volt vele, hogy többször nála étkezett, sőt a karácsonyt és Szilvesztert is Pleyelnél töltötte.

Haydn a nyarat London környékén élte át s mikor jött az új szezon, minden hangversenyre kész

volt egy-egy új kompozíció. Emellett még zongoraleckéket is adott. Rengeteg munkabírás!

Haydn londoni szerepléséből ki kell emelnünk Mara énekesnőnek 1792 júniusában tartott koncertjét, mert ez volt a mesternek utolsó nyilvános szereplése a zongora mellett. Ő kísérte a nagyszerű énekesnőt, aki jutalomjátékaul műsorát a mester szerzeményeiből állította össze.

Az első londoni úttal kapcsolatban még két nevezetes hangversenyről kell szólnunk. Az egyik a Händel-ünnepély, a másik az oxfordi doktorrá avatás. Händelnek Angliában nagy kultusza volt akkor s halálának évfordulóját mindig nagy zenei ünnepségekkel ülték meg, melyeket meghatóvá és magasztossá tett az, hogy a mester földi maradványainak közelében, a Westminster-apátságban tartották meg „Commemoration of Händel” a „Grand musical festival”-okat. Händel nagy oratóriumait adták elő, csaknem ezer közreműködővel. Haydn az ünnepélyen a királyi páholy mellett állott s mikor az együttes a *Messias* allelujájához ért, a hangok ereje és a hely szentsége annyira meghatotta őt, hogy sirt, mint egy gyermek s ezt ismételte:

— Ő volt mindnyájunk között a legnagyobb...

Az oxfordi egyetem az évet ünnepélyekkel szokta volt bezárni. Ekkor avatták fel a díszdoktorokat. Burneynek, a legjelentősebb angol zenetörténésznek, kezdeményezésére az egyetem Haydnt is díszdoktorrá avatta, ami igen nagy kitüntetésszámba ment. Délelőtt folyt le az avatás és este már díszdoktori ruhában jelent meg Haydn a koncerten. Új szimfóniát hozott magával, melyet *oxfordi szimfóniá*-nak ismerünk. Lelkesebb, nagyobb tetszést és ünneplést elképzelni sem lehet.

Haydn doktor később az egyetem figyelmét megköszönendő, kéziratban küldött Oxfordba egy visszafelé olvasandó három szólamú kánon⁽⁸⁾), amely ma is egyik legérdekesebb zeneirodalmi külö-

nösség. Kontrapunktikus⁹⁾ „Kunststück“, ahogy írója nevezte.

1792 júliusában hagyta el Haydn Londont. Visszafelé is Bonnon ment keresztül, ahol az udvari zenekar a kies fekvésű Godesberg nevű kirándulólhelyen ünnepi reggelit adott tiszteletére. Itt mutatták be neki a fiatal Beethovent, akiben — mikor kompozícióját, egy II. Lipót halálára írt kantátát, meglátta, — azonnal felismerte a rendkívüli tehetséget. Hívta őt Bécsbe, hogy tanítani fogja. Így került Haydnhoz a bonni titán.

Haydn úgy jött el Londonból, hogy visszatérését megígérte. Másfél év után, 1794 január 19-én, el is indult második útjára. Főként anyagi okokból ment, hogy öreg napjaira jómódot biztosítson magának. Most is Salomon rendezte a koncerteket, de olymódon, hogy Haydn mellett Viotti¹⁰⁾, a híres olasz hegedűművész s a karmesterek közül Cramer állott a művészeti vállalkozás élén. Haydn, Martini¹¹⁾ és Clementi¹²⁾ művei kerültek előadásra a most *opera-koncertek*-nek nevezett hangversenyeken. Haydn újabb hat szimfóniával szerepelt. Ezek a koncertek is nagysikerűek voltak. Anyagiakban is. Utolsó jutalomhangversenyén például négyezer forintot vett be Haydn, ami olyan nagy összeg volt, amennyit zeneszerző egy estén addig még sohasem kapott.

Dicsőségének teljében a walesi herceg bemutatta őt a királynak is. A király Händel műveinek hódolt, de a trónörökös, a királyné, a walesi és a yorki herceg figyelmeztetésére maga elé kérette a mestert.

— Doktor Haydn, ön igen sokat írt — mondta a király.

— Igen, Sire! *többet*, mint *jót* — válaszolta Haydn.

— Nem hinném, hogy igaza volna, — folytatta a király — mert a világ ellentmond önnek . . .

Ettől kezdve a királyné zeneestélyeire mindig meghívták Haydnt, sőt azt is tervbe vette az angol udvar, hogy a mestert állandóan lekötí magának, amit azonban Haydn, öreg korára hivatkozva, nem fogadott el.

Dicsőséges másfél év után 1795 augusztus 15-én tért vissza Londonból. Meggazdagodva s világhírré. A két londoni út 24.000 fontot jövedelmezett neki, a művek kiadási honoráriumán kívül.

— Németországban csak Anglia után lettem híressé — jegyezte fel otthon.

Ime, a szegény kis bognárfiú s a borozók züllött bérmuzsikusa: a királyi udvarok s az egész zenevilág ünnepelt nagysága!

A diadalmas első angliai útjáról visszatérő mestert nagyon elszomorította, hogy kedvencét, Mozartot, nem találta az élők sorában. Nagyon szerette és nagyon nagyra tartotta őt. Sokszor mondta, hogy századok sem szülnek ilyen talentumot. Egyik barátjához intézett levele élesen rávilágít Mozarthoz való viszonyára: „Ha minden zeneszeretőnek, de kiváltképpen a nagyoknak szívében Mozart utánozhatatlan művészete olyan mély zenei megértésre találna, ahogy azt én megértettem és megéreztem: akkor a nemzetek versengenének, hogy a magukénak vallhassanak ilyen kincset. Prága tartsa meg a drága embert, de jutalmazza is gazdagon, mert enélkül szomorú a nagy zseni élete és az utókornak kevés kedvet és bátorságot ad arra, hogy tovább küzdjön és törekedjék. Bánt, hogy az egyetlen Mozart nincs valamelyik császári vagy királyi udvar kötelékében! Bocssáson meg, hogy más vágányra tévedtem: túlságosan szeretem ezt az embert“.

A másik géniusszal, a legnagyobbal, Beethoven-nal való találkozásáról már szoltunk. Tanítványává fogadta Beethovent, de a huszonkét éves Beethoven s az öreg Haydn nem igen értette meg egymást. Haydn Beethovenben kellemetlen forradalmárt lá-

tott, akit nem birt a zene régi vágányai között tartani. Dacos, határozott fellépése miatt *nagy mogul*-nak nevezte őt. Sok nézeteltérés volt közöttük. Nem is maradt Beethoven sokáig Haydn mellett, mert, amint írta, „semmit nem okult Haydn tanításából“.

Haydn szívós, erős természetű volt. Angliai útjait öreg kora dacára könnyen bírta s utána még egy évtizedig dolgozott fiatalos jókedvvel. A híres *császárkvartett* (Kaiserquartette, op. 76.) megírása után azonban egyszerre ránehezedett az öregség terhe. 1803-tól 1806-ig folyton betegeskedett s várta azt a jobb időt, amikor néhány megkezdett művét tovább folytathatja. Betegeskedésében sokat filozofált a zenéről s műveiről. A kedélyes, vig ember sokszor, szomorúan mondta, hogy amit a zene elért, az csak a kezdet, hogy a zeneművészet határtalan s hogy milyen fájdalmas, ha az ember hosszú élet után sem tudja elérni azt, hogy olyat alkosson, amire folyton vágyódott. Műveiről ilyen böles szavakkal nyilatkozott: *Sunt mala mixta bonis*.

Agg korában nagy öröme volt abban, hogy legkedvesebb gyermeke, a *Teremtés*, mely születésekor sikertelenséggel küzködött, világhódító útra indult. A bécsiek is kegyükbe fogadták az oratóriumot s halála előtt egy évvel, 1808 március 27-én, a főúri világ azzal ünnepelte az agg mestert, hogy a *Teremtés* nagyszabású előadásával lepte meg őt. A bécsi egyetem aulájában volt az ünnepély, ahova hercegi hintó vitte az öregot. A kocsiól azonban már hordszéken emelték. Az egyetem kapujában előkelő, főúri társaság s Bécs művészvilágának legjobbjai fogadták. Köztük szorongott a fiatal Beethoven is. A tömeg vállaira akarta venni kedvencét, amitől a rendőrség közbelépése mentette meg. Parókásan, jó meleg ruhában jött el, de zenéjének hallatára olyan nagy lelki izgalom fogta el, hogy egész testében reszketni kezdett. A mellette ülő Esterházy hercegnő vette ezt legelőbb észre és

drága indiai sáljával takarta be a mestert. Haydn azonban tovább is borzongott; annyira erőt vett rajta az izgalom, hogy az oratórium befejezése előtt haza kellett őt vinni.

A *Teremtés* diszelőadása után nagy beteg lett. Állandóan növekvő láz támadta meg. Fokozta betegségét az, hogy a franciák 1809-ben bevonultak Bécsbe. Május 10-én, mikor öltöztették az öreg, ágyúgolyók csapkodtak háza tájára. Még ő nyugtatta meg környezetét, hogy ne féljenek, mert „ahol Haydn van, ott nem történhetik szerencsétlenség”. Ettől kezdve óráról-órára gyengült, de azért mindennap eljátszotta *császárdal*-át s május 26-án olyan kifejezésteljesen, hogy ő maga is csodálkozott rajta. Este azonban fejfájásról panaszkodott s az orvos kijelentette, hogy nincs segítség.

1809 május 31-én éjjel után aggkori gyengeségben örökre elaludt. Temetését a háborús helyzet megzavarta. A francia hatóságok különben meghatározott részvétellel adóztak a mesternek. Halálát tiszteletteljesen jelentették a „Wiener Zeitung”-ban s a temetésén díszőrséget állítottak fel. Mikor pedig emlékére később Mozart rekviemjét előadták, Bécs művészvilága s vezető emberei mellett ott volt a francia-tisztikar is. Hamvait a bécsi temetőből tizenegy évvel később Kismartonba vitték, mert végrendeletileg úgy kívánta volt.

Haydnt kitüntetésekkel is megbecsülte a művelt világ. A párisi konzervatórium, a kül- és bel-földi zenei egyesületek és intézmények dísztagjokul választották, a bécsiek a nagy arany emlékéremmel tüntették ki, amire igen büszke volt s ezenfelül a város díszpolgárává avatták.

A kismartoni templomon emléktáblája látható s Bécsben márványszobra áll.

Születésének századik évfordulóját Bécsben és Kismartonban nagy ünnepekkel ülték meg.

AZ EMBER

Régi idők betűiből és kótáiból élénk formálódik Haydn, az ember.

Nem erős, nem mély, nem szenvedelmektől hajszolt, hanem csendes, jólelkű, szerény, szeretetreméltó, szelíd, kedves, kedélyes, humoros lélek. Vidámságára roppant büszke, úgyhogy mikor ezt egyházi szerzeményei hibájául rótták fel, így felelt:

— Nem hiszem, hogy helytelenül dicsérem örömvigadva az Urat, hiszen ő teremtett engem ilyennek és én nem beszélhetek más módon, mint ami lényegem.

Amint arcképét nézzük: érdekes fej. Nem volt szép, nem is tartotta magáról. Erősen barnabőrű és ragyás. Mégis barátságos arcú. Nagy, rajzos szemek, finom arcél, finom, vékony, hajlott orr, ívelt szemöldök, kissé gúnyos, keskeny ajak, mosolygó száj.

Mindig egyforma és tündöklő paróka, kávébarna színű, bársony ruha s rajta sok csipke. Fehér nyakkendő arany csattal, fehér selyemmellény, himzett kézelő, fekete selyemnadrág, fehér selyemharisnya, cipőin nagy ezüst csattok. Kínos tisztaság ragyogott ruházatán. Már korán reggel parádéba öltözött. Szobájában az asztalon mindig kalapja mellett hevert egy pár új keztyű és egy szép sétatálcát.

Termetre középmagas.

Polipja miatt orrhangon beszélt. Osztrák dialektusban.

Jóságos, kedves megjelenés. Sohasem mérges, sohasem veszekszik, mindenkin segíteni szeretne. Figyelmes, kötelességtudó, ragaszkodó, takarékos, kisigényű, pénzgyűjtő volt.

Valami derűs bölcsesség lappangott lényében.

A kedély és humor zehei nagymesterét sohasem hallották hangosan nevetni.

Legjobban jellemzi őt a végrendelete. Hosszú életének egy jó emberét sem felejtette ki belőle.

Például utolsó éveiben gyakran kártyázgatott fillérekben szolgálával, az öreg Elslerrel, Elsler Fanni, a híres táncosnő atyjával s mert „sokat” nyert tőle, végrendeletileg bőven visszafizette neki.

Vallásos volt.

— Ha ötleteimből kifogytam, fel-alá sétáltam a szobámban, elővettem a rózsafüzért, elimádkoztam egy-két Ave-Máriát s rögtön jöttek a gondolatok — írja szóról-szóra. Máskor letérdepelt és buzgón imádkozott a *fi hale* egyik motívumáért. Mikor öreg napjaiban viszontlatta a szülői házat, levette kalapját, letérdelt és megcsókolta a küszöböt.

A nőket különösebben nem tisztelte, nem sokat törődött velük. Alighanem a házassága miatt. Huszonnyolc éves koráig szerelmes sem volt. Karmesterkedésének utolsó idejéből tudunk egy szerelméről, melynek tárgya Polcelli Lujza énekesnő. A herceggel szerződttette őt az udvarhoz. Viszonyuk néhány évig tartott, de akkor sem vette feleségül, mikor házsártos hitvestársa meghalt. Londoni naplójában is találunk feljegyzést egy vonzalmáról. Schröter zeneszerző és zongoratanító özvegyébe csaknem beleszeretett. Ő is öreg ember volt már, de az asszony nála is idősebb, azonban olyan kedves, bájos és szép, hogy „ha valaha kedvem volna még megházasodni, őt venném el” — írja. Egy nő még tarkította életét, bécsi háziorvosának felesége, Genzinger doktorné, kinek szellemességét és kiválóságát nagyra tartotta.

Haydn Bécsben sohasem érezte magát elhagyatottnak. Mindig forgott körülötte egynéhány régi, hú cseléd és állandóan sok látogatója volt. Szeretett vendéget fogadni. Ilyenkor kinyitotta emléktárgyainak és kitüntetéseinek szekrényét s mesélgetett életéből.

Az Esterházy család tagjai is sokszor felkeresték bécsi házában¹³⁾ híres karmesterüket; különösen a hercegnő figyelmeskedett az öreggel.

Mindenkivel szeretetreméltó, kedves viszonyban élt. Olyan volt, mint egy öreg, finom, bókoló, szavaira óvatosan vigyázó főpap. Kissé kenetes, kissé őszinte, kissé diplomata, de mindig fölényes és kifogástalan.

Egy ellensége sem volt.

MŰVEI

Haydn műveinek teljesen pontos és hiteles jegyzékét nem lehet összeállítani; a legkiválóbb Haydn-kutatók még most is vitáznak efelett. Az óriási anyag hiteles rendszerbe szedését csaknem lehetetlenné teszi az, hogy a mester neve alatt másoknak dolgozatai is megjelentek. Így pl. testvéröcsésének kompozíciói jórészt az ő neve alatt láttak napvilágot. Az öreg maga egyáltalán nem tartotta számon műveit. Amilyen rendszerető volt ruházódásában és életmódjában, annyira hanyag kótáira. Több műve el is vészett. Még mostanában is rá-rábukkannak relikviákra. Az eddigi kutatások eredményeként azt szögezhetjük le, hogy *műveinek száma több mint ezer*. Ezzel szemben a nála sokkal rövidebb életű Mozartnak ötszáz ópusza van, míg Beethoven műveinek száma a száznegyvenen alul marad. Ezekből a számokból önként következik, hogy Haydn műveinek nagy része a megrendelés, vagy alkalom szükségéből készült. Az előtte élt mesterek, Bachot kivéve, ritkán irtak az „öröklétre gondolással”. Mozartnál érezzük először a gondosságot, a megfontolást s főleg Beethovennél a „feladat szentségének tudatát”.

És mégis Haydn ezer egynéhány műve nemcsak zenetörténeti kincs. *Oratóriumai, szimfóniái s vonós-négyesei* ma is eleven értékek.

Haydn a legszorgalmasabb komponista volt. Rendkívülien termékeny. Ha elgondoljuk, hogy az Esterházyaknál töltött csaknem harminc éven át minden zenei ünnepélyre új és új alkotásokkal lepte meg gazdáit, ha elgondoljuk, hogy hevenyében összeszámolva: 104 szimfóniát, 83 vonósnyégyest, 21 vonósversenyművet, 10 fuvósversenyművet, 38 nyitányt, 105 különféle kisebb zenekari művet, 102 triót és duót, 165 dalt baritonra¹⁴), 18 zongorakoncertet, 31 zongoratriót, 152 kétkezes zongoradarabot, 26 operát és zenés színdarabot, 10 oratóriumot és kantátát, 14 misét, 29 kisebb templomi szerzeményt, 31 áriát, 105 dalt szerzett és még mindezek után és mindezek felül hatvanöt és hatvannyolc éves korában írta meg a *Teremtés* és az *Évszakok*-at — rendkívüli termékenységet méltán csodálhatjuk. Ebben senki sem tett túl rajta.

Oratóriumainak¹⁵) megírására angliai útja volt befolyással, mert ott Händel nagyszabású oratóriumainak virágzó kultusza élt. A *Teremtés*-t egy jelentéktlenebb angol írónak szövegére írta. A szövegre, mely a Milton-féle motívumok felhasználásával készült, Salomon hívta fel a figyelmét. Németre a szöveget báró Swieten, a császári könyvtár igazgatója dolgozta át. Ez a báró titkára volt egy főnemesi társaságnak, melyben a Schwarzenberg, Liechtenstein, Esterházy, Lobkowitz Auerperg, Kinsky, Lichnowszky, Apponyi, Erdődy, Czernin stb. családok tagjai vettek részt s évente nevezetes zenei bemutatókat tartottak a császári könyvtár nagytermében. Báró Swieten rávette a társaságot, hogy Haydnnak a *Teremtés* megzenésítéséért adjanak ötszáz aranyat. Így született meg a mester egyik legnagyobb alkotása.

Az oratórium a Händel-féle hármas beosztás szerint készült. Az *első rész* a teremtés négy első napját mondja el. Bevezetése programzene, tárgya a teremtés előtti khaosz zenei festése. A terem-

lés munkáját az ótestamentum nyomán három arkangyal: Rafael (basszus), Uriel (tenor) és Gabriel (szoprán) beszéli el. Rafael arkangyal kezdi meg a misztikus elbeszélést. Mikor az Úr szavára világosság lőn, hatalmas, ragyogó C-dúr harmónia kápráztat el, mely egyike a legfeledhetetlenebb zenei hatásoknak. A teremtés másodnapjából azt tudjuk meg, miként építette az Úr az égboltozatot, miként választotta szét a vizeket stb. Ezután a költő fenséges háladalt mondat az ég lakóival, ezzel is kiemelve a mű alapgondolatát, hogy: mindnyájan örömteljes hálával tartozunk az Úrnak a világ teremtéseért. Harmadnapon a növényeket teremtette az Úr, a viruló réteket, az árnyas erdőt s az édes terhük alatt roskadozó ágakat. Csupa bensőséges és megvesztegető melódia. Ezután hatalmas kartétel következik. Majd a nap, hold és csillagok teremtésére kerül a sor. „Az égen, a földön, dicsőség az Úrnak“ kezdetű nagy kartétel zárja az oratórium első részét. Ez a kórus vallásos szelleme, bensőséges közvetlensége és gazdag melodikája révén világhírű. Ötödik napon *(második rész)* az állatvilágot s a hatodikon az első emberpárt teremtette az Úr. Csodálatos, hogy ezekben a tételekben milyen biztossággal találja el Haydn minden tárgyának legjellemzőbb motívumát. A sas büszke szárnyalása, a pacsirta dala, a csalogány és galamb szerelmes éneke szebbnél-szebb zenei miniatűrök. A szökellő szarvas témája, a legelésző nyáj kolompja, a rovarok zümmögését jellemző hegedű-tremolók — a zenei hangfestésnek örökszép példái. Szabályszerűen felépített kettős fugával zárul a második rész, mely hatalmas emelkedéssel zeng a fenséges alapgondolatot: „Minden dicséri az Urat, mert egyedül Ő az örökkévaló. Halleluja!“ Itt végződhetné is a mű, de a hármas tagozás kedvéért még egy rész következik, melyben a paradicsomot nyitja meg előttünk a költő. Külön fejezetet akart szen-

telni a legtökéletesebb lénynek, az embernek, hogy új dalokat zengjen annak boldogságáról és a legfőbb földi jóról: a szerelemről.

A *Teremtés*-t 1799 január 19-én mutatták be a Schwarzenberg hercegi palotában és ugyanazon év márciusában a Burgszínházban. Nem volt nagy sikere, csak később vált népszerűvé. Szokatlan volt, hogy az oratóriumok megkívánt dramatikus, tömör hangjait nem találták meg benne, hogy a költő inkább lírai, örömteljes, meleg, szerelmetreméltó zenei beszédben mondta el a világ, az elemek teremtésének fenséges misztikumát s hogy a zenekart függetlenítette az énekszámoktól.

Haydn igen szerette és sokra tartotta művét és ma már kétségtelen, hogy az oratórium-irodalomnak egyik legszebb ékessége. Újító jelentősége is kiemelendő, mely elsősorban stílus és formabeli szépségében nyilvánul és főként abban, hogy egész idegen tárgykört vont az oratórium-műfaj körébe.

Bach *Máté-passio*-ja, Händel *Messias*-a és Haydn *Teremtés*-e: az oratórium-irodalom három piramisa.

Másik jelentős oratóriuma Haydnnak az *Évszakok*. Ennek a műnek csak a neve oratórium, mert tárgya nem vallási, bibliai, meseszerű, mondai vagy hősi, mint az eddigi oratóriumoké, hanem az év beosztását követve, az emberi életből vett képek és természeti jelenségek alkalmas jeleneteinek zenésítése. Inkább kantáta¹⁶⁾ mint oratórium. Egy nagy, hatalmas kantáta, vagy még inkább: kantáta-koszorú.

A bécsi Tonkünstler-Gesellschaft kezdeményezésére írta meg a mester. Szövegének szerzője ennek is angol: J. Thomson. Németre a *Teremtés* átdolgozója, báró Swieten írta át. Händelnek s még inkább Telemann¹⁷⁾ „Négy napszaka“ című kantatájának hatása érzik rajta. Simon földműves (baszszus), a leánya, Hanna (szoprán) s egy Lukács

nevű fiatal paraszt (tenor) a három szólista, kiknek énekéhez a kar s a zenekar kapcsolódik. Túl-nyomólag énekszólokból áll. A bevezetés zenekari nyitány, mely Haydn szerény modorában írott programzene: a télnek tavaszba való átmenete. A *nyár* tételében a bevezető zene a hajnalodást festi. Híres rész ebben a tételben a zivatar s az utána következő békés est. Az *ősz* tételben a bevezető zene a földművelőnek a dús termés feletti megelégedettségét ecseteli. Ebben a tételben főleg a vadászatot és a szüretet énekli a költő. A *tél* tétel bevezető zenéje a hideg évszak csendjéről, álmairól és békéjéről beszél.

Az egész oratórium a németalföldi festők frissességével és finomságával megfestett zenei zsánerkép. Szelleméről találóan írta a költőnek egyik barátja: „Amikor rengeteg akadállyal kellett megküzdenem, amikor erőim lankadtak, elfáradtam a küzdelemben s nehezemre esett megkezdett utamon haladnom, valami titkos érzés azt súgta nekem: idelent olyan kevés boldog és megelégedett ember van, mindenféle fájdalom és gond üldözi őket, talán a te műved lesz az a forrás, melyből a gondtelt ember pillanatokra felüdülhet.“ Az *Évszakok*-at 1801 április 24-én mutatták be nagy sikerrel a Schwarzenberg-palotában.

Haydn életének erre az idejére esik a *Gottterhalte* megzenésítése. A főkancellár felszólította az őszhajú aggastyánt, hogy írjon Ausztriának egy nemzeti himnuszt, mely a főkancellár szavai szerint „alkalmas legyen arra, hogy közölje a világgal az osztrák nép ragaszkodását és szeretetét jó és igazságos uralkodója iránt és amely himnusz minden jó osztrák hazafi szívében felébressze a nemzeti büszkeséget“. Haydn angliai útjából ismerte az angol néphimnusz mámorító hatását. Ilyen lelkes zenét akart írni. Sikerült is neki. Sok keserű fájdalomunk fűződik ehhez az osztrák dalhoz, de ha csak

zeneileg nézzük, el kell ismernünk, hogy a legszebb néphimnuszok egyike s Haydn minden dalánál különb. Ferenc császár születésnapján, 1797 február 12-én ünnepélyesen mutatták be Bécs valamennyi színházában. A császár dús honorárium mellett arcképével is megajándékozta érte a szerzőt.

A himnusz melódiájáról azt mondják, hogy horvát népdalból való. Ha már hasonlítgatjuk, akkor inkább magyar népdallal rokon, mert magyaros menetű dallamában felismerhető a régi magyar nóta hangulata és szerkezete. Eötvös Károly határozottan rábaközi nótának tartotta.

Haydnt, mint *szimfónikust*⁽¹⁸⁾ is, az ötletesség jellemzi. A két témára alapított szonátaszerkezetet, a szimfóniák tételeinek rendjét már megtaláljuk a mannheimiaknál, de a szimfóniák melódiáinak eredetiségét, kifejező erejét és harmóniákban új kombinációkat, az egyes tételek kiszélesítését, meglepő akkordfűzést, modulációt, ritmikát, a dallamvonalbeli egyszerűségnek szépségét, mind Haydn hozta. Tudjuk, hogy Bach korában a zenekar összeállításában még nem egységes, egymás közti bensőbb összefüggés nélkül csupa koncertáló (egymással versenyző) hangszerből állott. Az egyes hangszercsoportok polifónikusan, vagy különváltan, legfeljebb kettőzve, de sohasem egybeolvadva működtek. A hangszerek megválasztásában, összeállításában nagy önkényt és bizonytalanságot látunk. Haydn az első, ki a fuvóshangszerek ügyes összeállításával és azoknak a vonósnégyeshez viszonyított alkalmazásával a modern zenekart s a modern zenekari nyelvezetet — melyen szimfóniái szólnak — megteremtette. Haydn elsősorban praktikus zenész volt. Művésze gyakorlati. Újító, de nem elég nagy költő ahhoz, hogy a zenének elvonatkoztatott, titkos beszédjéig eljutott volna. A zeneművészetről nem volt tudományosan kifejlődött felfogása. Szim-

fóniáinak a mai értelemben nincs is tartalmuk. Tökéletes formában tartott zenélés mindenik, de nem több. Gyakorlati kézzel kerekre csiszolt, kellemes zenemű. Szabad hangjáték. Fiatalabbkori szimfóniáiban különösen sok a formalizmus. Kontrapunktikus nehézségeknek könnyed, tetszetős megoldásai. A zenetörténet folyamán Mozart az első, aki a melódiát megnemesítette. Haydn nagyszerű érzékkel észrevette ezt s kimutatható, hogy Mozart C-dur, Esz-dur és g-moll szimfóniáinak hatása után, egészen másként dolgozott, mint annakelőtte. Ettől kezdve fektet nagyobb súlyt a tematikus kidolgozásra, miért is utolsó, *londoni szimfóniái* a legérettebbek. És jön Beethoven, ki gondolatokkal köti össze a zenét, hatalmas eszmékkal duzzasztja a szimfónia zenei kereteit s megteremti a zenék zenéjét, a beethoveni szimfóniát. Haydn szimfóniái nem rázzák fel a lelkeket, nem sodornak magukkal, nem gazdagítanak élményekkel, de gyönyörködtetnek, megnyugtатnak, elandalítanak. A mester tömördek szimfóniája közül kiemelkedőbbek a *Mit dem Paukenschlag*, *Mit dem Paukenwirbel*, *Oxford-szimfónia*, *Abschied-szimfónia*, *La Chasse*, *Militár-szimfónia* nevűek s egybefogva főként a hat francia és a tizenkét angol (*londoni, vagy Salomon-féle*) szimfónia.

Legművészbibb Haydn *vonósnégyeseiben*¹⁹⁾. Ő az első, ki a tematikus kidolgozás virtuozításával és finomságával szövö át vonósnégyeseit. Egy Haydnkvartettnél kedvesebb és szebb házizenét elképzelni sem lehet. Igazán az önmagáért való zene. Szórakoztató és megnyugtató. A Haydn után jövők többet tudtak ugyan adni nekünk e négy hangszere-n, megráztak, felkavartak, elszomorítottak, ujjongó öröme-re ragadtak, míg Haydn papa szelíden csevegett s mégis érezzük, alighanem a császárkvartett s az orosz vonósnégyes-ek szerzője érezte meg legjobban a házizene meghitt szellemét.

„Haydn a szimfónia és a vonósnégyes első nagy költője. Az első, akit utána következő mesterek sem tudnak szívükből kiszorítani, egyik élő lelki szükségletünk, akinek hangja és színe — dacára annak a sok fénynek, mely a zenében az utolsó száz év alatt összegyűlt — nem lett tompább és sápadtabb²⁰).

Haydn: Bachtól és Händeltől Gluckon és Mozarton keresztül a Beethovenhez vezető út.

A hangszeres zene világralmának megalapítója.

A zeneművészet legkedélyesebb tréfázója.

Heine szerint: virágoskert, melyben a hangok s a színek elevenése elragadja a sétálót.

„Olyan, mint a természetben a napfény, a márdárdal, a tavasz . . .“

JEGYZETEK

A számozott basszus (*basso continuo*). Amint Bach felépésekor a temperált hangolás nagy zenei reformja rezgetteti meg a zenevilágot, úgy közvetlenül Haydn előtt is elvi jelentőségű zenei újítást látunk. A számozott basszus eltűnik a zenéből. A 18. század végével megszűnik ez a másfél száz éves zenei szokás, minek következtében mind jobban és jobban kezd fejlődni a hangszerelés művészete. A számozott basszus az az írásmód, mely az akkordokat a basszus szólam fölé vagy alá jegyzett számokkal jelzi. A 16. században Olaszországban találkozunk először ezzel a rövidített összhangírással. Számozott basszust minden olyan hangszeren lehetett játszani, mely akkordszerű fogásokra alkalmas volt. 1600 körül jelentkezik a *basso continuo*, mely olyan hangszeres basszus szólam volt, hogy folyton hangzott, paúzák nélkül még akkor is, ha a darabnak tulajdonképeni basszus szólama szünetelt. Képzeltethető, hogy ez a zenei szerkezet milyen ingadozóvá, bizonytalanná s mennyire megrevvé tette a zeneművet. Akkordgép volt. Mikor azonban a hangszerelésre figyelmet kezdenek fordítani, mikor a fúvók saját jellemüknek megfelelően kezdenek működni s főként kitartott hangokat játszanak, mellyel karöltve a vonósok teljesen kitöltik az akkordot, nincs többé szükség a számozott basszusra. Így tehát a zongorát, mint kiegészítő hangszeret, melyen a *basso continuo*-t rendszeren játszották, a 18. század második felében alig találjuk már meg a zenekarban. Bach és Händel még használja, de a mannheimiak már öntudatosan mellőzik a számozott basszust, helyébe iktatva az egyelőre még gyenge színű, de világosabb szavú tisztán zenei nyelvezetet. Haydn és kora már feladta zenéjében a szólamok tömegét s a kontrapunktikus szerkesztés bonyodalmait. Új kifejezési módokat keresve, rájönnek, hogy a zeneműbe kevesebb szólammal több lelket lehet lehelni. A zenei frázisokat gondosabban megválogatják, kinűjtik, a zenei formákat kiszélesítik s amint a hangszeres jellemével is mind jobban kezdenek törődni, a hangszerelés művészete tisztulni kezd, mindezek folytán pedig a zene

színesebbé, kifejezőbbé válik. A zenei klasszikus kornak jellemzője az is, hogy zenéje pontosan úgy tud beszélni, amint költője gondolkozott vagy érzett. Ettől kezdve válik a zene a lelki életnek kinyilatkoztatásszerű nyelvezetévé. Forma és tartalom egysége jellemzi a zenei klasszicizmust. Haydn az első, akinek ez tulajdonsága.

¹⁾ Lásd a szerző *Bach János Sebestyén élete és művei* c. kötetének 38. oldalán a 2. jegyzetet.

²⁾ Crescendo = fokozatos hangerősödés. Diminuendo = fokozatos hanggyöngülés.

³⁾ A legkisebb ritmikus vagy melódikus zenei gondolatot (frázis) *motívum*-nak nevezzük. Ennek továbbfűzése, kiterjesztése által jönnek létre a zenedarabnak nagyobb részei (periodus), melyeknek összességéből áll egy zenemű. A motívumok rendszeren egy vagy két ütem terjedelműek. Változatosságuk kimeríthetetlen.

⁴⁾ Porpora Miklós Antal (1686–1766.) olasz énekmester és zeneszerző. Bécsben udvari karnagy volt. Velencében, Drezdában és Nápolyban működött.

⁵⁾ Salomon korának ismert hegedűművésze és karmestere volt. Érdekes véletlen, hogy a Salomon-család Bonnban ugyanabban a házban lakott, amelyben Beethoven született. A fiatal Beethoven mindig kedvesen emlékezett Salomonra.

⁶⁾ Cramer John Baptist (1771–1858.) németből angollá lett zongoraművész, nagyhírű zongorapedagógus.

⁷⁾ Pleyel Ignác (1757–1831.) osztrák zeneszerző, Haydn tanítványa, majd gróf Erdődy karmestere.

⁸⁾ Kánonnak nevezzük a zenében az olyan vokális vagy instrumentális szerkezetet, amelyben egyik szólam a másikat dallamban és stílusban utánozza.

⁹⁾ Lásd a szerző *Bach János Sebestyén élete és művei* c. kötetének 38. oldalán a 3. jegyzetet.

¹⁰⁾ Viotti Ker. János (1753–1824.) nagyhírű olasz hegedűművész és zeneszerző.

¹¹⁾ Martini Giambattista Padre Martini néven ismert olasz zenetudós és szerző (1706–1784).

¹²⁾ Clementi Muzio (1752–1832.) olasz zongoraművész és zeneszerző.

¹³⁾ Haydn háza Bécsben a külvárosban állott; ma hatalmas kőpaloták oldalában szerényen húzódik meg, közel a Mariahilferstrassén levő Haydn-szoborhoz, a Haydn-utcában.

1797-től haláláig ebben a házban lakott a mester. Tizen-négyablakos, egyemeletes kis épület, kertes udvarral. Most az amerikaiak szegénygyermek-segítőakciójának kirendelt-sége foglalja el a földszintet. A ház a város tulajdona. Ugyanolyan állapotban van, mint Haydn idejében. A mester az udvar felőli, emeleti két szobában lakott. Keskeny kö-lépcsőn jut fel oda az ember. Egy-egy szoba alig négy méter széles és ugyanolyan hosszú. Haydn jómódja nem látszik sem a házon, sem a kis lakáson. Most a *Haydn-múzeum* van benne. A mester zongorája, öreg, kis íróasztala, ósdi diványa, nádfonatú székek, rozoga almárium stb. A múzeum gazdag anyagában sok értékes kézirat, levelezés, kép, plakett, dombormű, szobor s különösképen érdekes, hogy a mester korának minden nagy muzsikussával olyan bensőséges viszonyban állott, hogy arcképeiket mind maga köré gyűjtötte. Mozart, Beethoven, Gretry, Dussek, Spontini, Mehul, Cherubini, Monsigny, Gossec, Hummel, Pleyel, Ros-sini, Paganini, Weber, Boieldieu, Cimarosa stb. képei díszí-tették az öreg Haydn szobáinak keskeny falait.

¹⁴⁾ A bariton a XVI—XVIII. századbeli líráknak (vonós hangszer) egyik válfaja. Mérete gordonkaszerű, hét rendes húrral és a fogólap alatt 9—24 acélhúrral, melyek vagy együtt rezegtek, vagy a balkéz hüvelykujja útján szólaltak meg.

¹⁵⁾ Lásd a szerző *Bach János Sebestyén élete és művei* c. kötetének 40. oldalán a 19. jegyzetet.

¹⁶⁾ Lásd a szerző *Bach János Sebestyén élete és művei* c. kötetének 39. oldalán a 10. jegyzetet.

¹⁷⁾ Telemann György Fülöp (1681—1767.) német zene-szerző, Bach legünnepeltebb kortársa volt. Tizenkét teljes egyházi évfolyamra való kantátát és motettát írt. (Körül-belül háromezer darabot.)

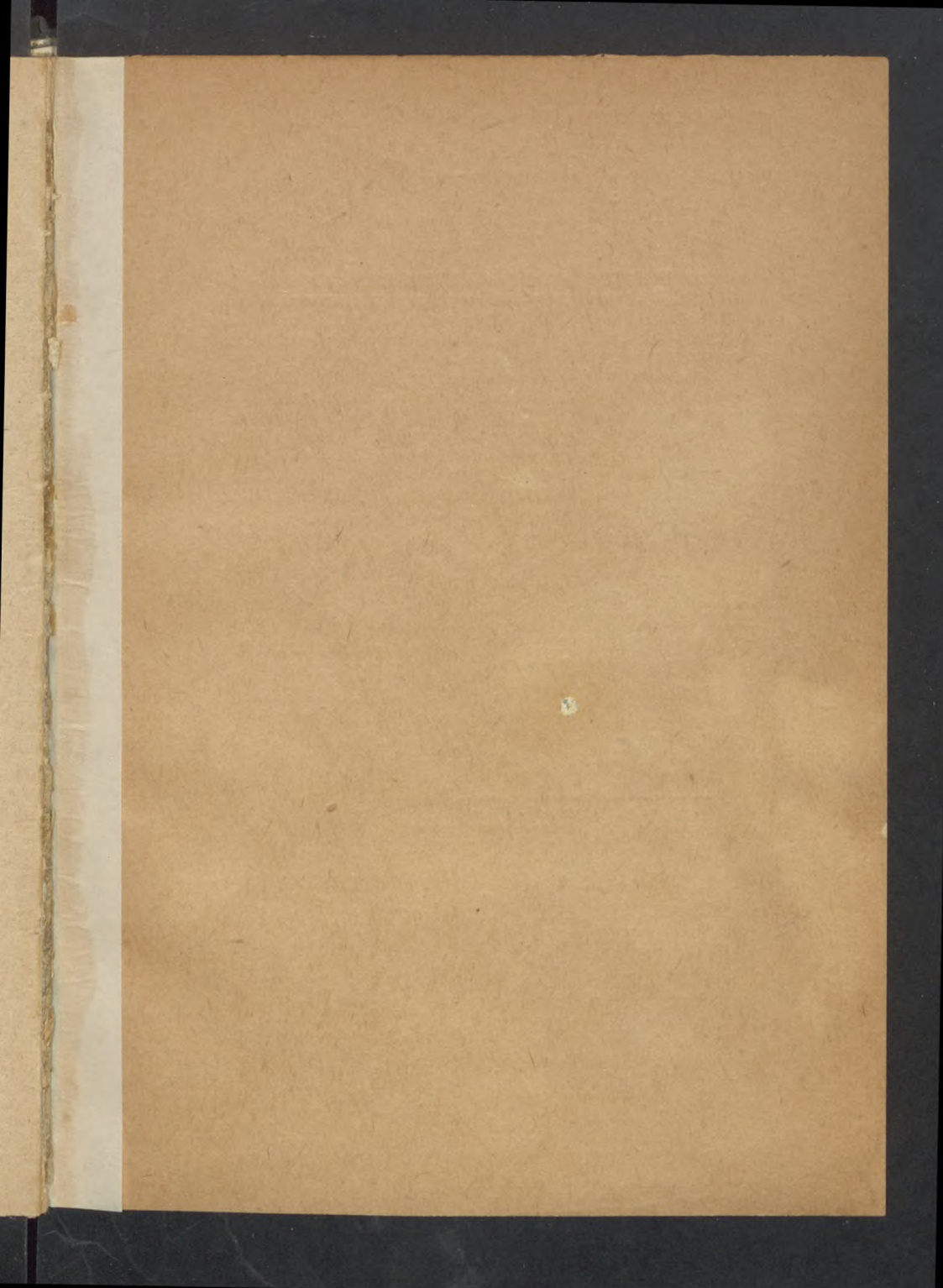
¹⁸⁾ Lásd a szerző *Beethoven élete és művei* c. kötetének 87. oldalán a 30. jegyzetet.

¹⁹⁾ Lásd a szerző *Beethoven élete és művei* c. kötetének 89. oldalán a 36. jegyzetet.

²⁰⁾ Dr. Molnár Géza: *Általános zenetörténet*, II. kötet, 162. oldal.

ZENEI PANTHEON

címen a **PANTHEON IRODALMI INTÉZET R.-T.** mono ráfia-sorozatát indított meg, amely a zeneirodalom legnagyobb alkotó szellemeinek életét, munkásságát, művészi hitvallását és esztétikai értékelését foglalja magában. Ez a sorozat számot vet egyre szélesedő és elmélyülő zene-kulturánk fokozott igényeivel. A tanulmányok mindegyike úgy a stílus világosságával, mint anyaga közérthető földolgozásával a nagyközönségnek szól. Együttal azonban ezek a monográfiák megadják azokat a szakismereteket is, amelyekre a zeneértőnek szüksége van, hogy a nagyok műveiben elmélyedhessen. A szigoruan tudományos és tárgyyszerű adatokat a jegyzetekben közöljük.

A ZENEI PANTHEON irodalmunkban új utat tör és a mai közszükségnek felel meg.

Ebben a sorozatban a következő nagy alkotó művészek jutnak méltó emlékhöz:

STRAUSS RIKÁRD	ERKEL FERENC	
MENDELSSOHN	CSAJKOVSKY	
SCHUMANN	SCHUBERT	
BERLIOZ	CHOPIN	DEBUSSY
BRAHMS	GLUCK	WAGNER
HÄNDEL	HAYDN	MOZART
LISZT	WEBER	VERDI

MEGJELENT

BACH JÁNOS SEBESTYÉN
ÉLETE ÉS MŰVEI

IRTA: PAPP VIKTOR

ÁRA FÜZVE 30, KÖTVE 50 KORONA

BEETHOVEN
ÉLETE ÉS MŰVEI

IRTA: PAPP VIKTOR

ÁRA FÜZVE 60, KÖTVE 80 KORONA

